

“GÖĞE BAŞ UZATMIŞ BİR KALE, ŞEBETERİA” (PALU KALESİ VE PALU KALESİ’NDEKİ URARTU İZLERİ)

Heaven Head Extending a Castle: Şebeteria (Palu Castle and Palu Castle Historical Properties)

Arş. Gör. Dr. Murat KATAR*

Özet

Bu çalışmada Elazığ ili Palu ilçesinde bulunan Palu Kalesi ve Palu Kalesi’ndeki tarihi kalıntılar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. 7000 yıllık bir tarihi geçmişe sahip olan Elazığ’ın Palu ilçesi bu süreç boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Eski çağlarda düşman saldırılarından korunmak için yapılan güçlendirilmiş büyük yapılara Kale deniliyordu. Elli civarında tescilli kültür ve tabiat varlığına mekân olan Palu’da Evliya Çelebi’nin tabiri ile “Göge Baş Uzatmış Bir Kale”, Urartu Kralı Menua’nın tabirine göre ise “Şebeteria” olarak adlandırılan Palu Kalesi önemli bir yere sahiptir. Demir Çağ’ın önemli ve güçlü devletlerinden biri olan Urartular’ın önemli merkezlerinden biri de şüphesiz Palu’dur. Palu Kalesi’nde III. Bin yıllık çivi yazısı ile yazılmış Urartu yazıtı, Urartu kaya mezarı, Urartu Kaya tüneli, Urartu Kaya merdivenleri, Urartu tapınakları ve tapınma nişleri ile su sarnıçları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Urartular, Şebeteria, Palu, Palu Kalesi

Abstract

In this study, it was tried to give information about the historical remains of Palu Fortress and Palu Fortress located in Palu province of Elazığ province. The Palu district of Elazığ, which has a history of 7000 years, has been home to many civilizations throughout this process. In ancient times, fortified large structure built to protect from enemy attacks was called Castle. The Palu Castle, which is called "Şebeteria" according to the expression of Urartu King Menua, has an important place in the Palu, which is a registered cultural and natural environment around fifty, with the expression of Evliya Çelebi. One of the important centers of the Urartians, one of the important and powerful states of the Iron Age, is undoubtedly Palu. There are Urartu inscriptions, Urartian rock tombs, Urartu rock tunnels, Urartian Rock stairs, Urartian temples and worship niches and water cisterns written at the Palu Kalesi in the III. thousand yearly nail writings.

Key Words: Urartians, Şebeteria, Palu, Palu Castle.

I. Giriş

Merkezde başkent Van (Tuşpa) havzası olmak üzere, Kuzeyde Çıldır ve Sevan Gölleri, güneyde Toroslar, doğuda Kuzeybatı İran, batıda da Elazığ bölgesine kadar genişlemiş olan Urartu ülkesi yaklaşık 200.000 kilometre karedir. Bu geniş coğrafyada Urartu kalıntılarının yoğunlaştığı yerler, daha çok

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü-Elazığ.

kazı ve yüzey araştırmalarının yapıldığı, merkezi Van Bölgesi, Urmiye gölü çevresi ve kuzeyde Ermenistan sahasıdır¹.

“Urartu” adına kutsal kitap Tevrat’ta değişik bir biçimde Ararat² olarak rastlanılmaktadır. Ne yazık ki, antik kaynaklar ve Ortaçağ tarihçileri Urartular ait tüm sanat eserlerinin Asurlular tarafından yapılmış olduğunu kabul etmişlerdir. Örneğin, M.S.5 yy. önemli tarihçilerinden birisi olan Khrononeli Movses, Van Gölü kıyısında kayalıklar üzerinde yükselen büyük kentin Asur kraliçesi Samiram (ya da Samiramis) tarafından inşa edilmiş olduğunu yazmaktadır. Yine aynı tarihçinin bildirmiş olduğuna göre, Asur kraliçesi Samiramis Asur ülkesinden ve Asurlular’a vergi veren ülkelerden 12 bin işçi ile 6 bin inşaat ustası getirmiş ve az zaman içinde anıtsal yüksek duvarlara ve bakırdan kapılara sahip büyük bir kent inşa ettirmiştir³.

Urartular M.Ö. 1.binin başlarında Van Gölü ve çevresinde önemli bir devlet kurdular. Bununla beraber aynı bölgede Urartu adına daha Asur kralı birinci Salmanasar zamanında (1300-1250) rastlanmaktadır. Zaten Urartu dili üzerinde yapılan araştırmalar bu halkın Hurri dilinin bir lehçesini konuştuğunu ortaya koymuştur. Hurriler⁴ Urartu krallığından 500 yıl önce aşağı yukarı aynı bölgelerde, Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da, Antakya’ya kadar uzanan ve Hititlerle çağdaş olan büyük bir medeniyet kurmuşlardı. Böylece Urartuları Hurriler’in soyundan kabul etmek doğru olsa gerek⁵.

II. Palu Adının Kökeni ve Tarihi Coğrafyası

Tarih boyunca Balauos, Balu, Palao, Şebeteria, Romanapolis, Asöosata, Arsamosata, Arsamosata, Arsamsat, Arşemşat, Şimşat, Aşmuşat, Sumaysat, Samsat ve Palu olarak adlandırılmıştır. Palu kelimesinin aslı Balu olup, Rum ağzında Balous’dur. Balabitene ise Elazığ ile Çapakçur/Bingöl arasında kalan Palu yöresinin adıdır. Balabitene adının anlamı tespit edilmemiş olup, yörenin Kappadokia dilinden gelme adı Hellenleştirilerek oluşan bir melez isim olması muhtemeldir.”Balaba yöresinin yurdu” anlamıyla ortaya çıkmış ve bunun Balabitis (Balaba Yöresi) bölümü de Ermeni ağzında Balakhovit’e dönmüştür. Ayrıca Palu bölgesine Palahovid adı da verilmiştir. Bir başka görüş ise Palu’nun Nairi ülkesinin önemli bir yerleşim yeri olduğunu ve adının Akat Metinlerinden Palao olarak geçtiğini ileri sürerken Bizans kaynakları, Arzene bölgesinde

¹ Kemalettin Köroğlu, *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi*, İstanbul, 1996, s.1; Seton Lloidy, *Türkiye’nin Tarihi Bir Gezinin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları* (Çev: Ender Varinlioğlu), Ankara, 2000, s.109.

² *Kitabı-ı Mukaddes (Tevrat-ı Şerif Yahut Eski Ahit Kitabı)*, Yalçın Ofset, İstanbul, 1993, s.701.

³ Oktay Belli, “Urartular”, *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1982, C.1, s.140; Bilge Umar, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, İzmir, 1982, s.128.

⁴ Hurriler hakkında geniş bilgi için bkz Adil Alpman, “Hurriler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* (1981-1982), C.XIV, S.25, Ankara, 1982, s.283-314.

⁵ Ekrem Akurgal, “Urartu Medeniyeti”, *Anatolia IV*, Ankara, 1959, s.68.

Balouos veya Balu'dan söz etmektedir. Palu kelimesinin aslı Balu olup, Rum ağzında Balouos'du. Balabitene ise Elazığ ile Çapakçur/Bingöl arasında olan Palu yörenin adıdır ve bölgeye yakın zamana kadar Palu bölgesi denilmekte idi.⁶

Elazığ Ovası, Altınova, Pulur, Harput ve Palu gibi yerleşim birimleri, Taş Devri insanının kaya sığınaklarından Demir Çağ'ın görkemli kalelerine varan barınaklarıyla, yöredeki yoğun yerleşimin geçmişten günümüze tanıklığını yapmaktadırlar. Demir Çağ'da Asur ve Urartu politikasının temelinde Fırat'a hakim olabilme tutkusu bulunmaktadır. M.Ö.13 yüzyılın ortalarında Alzi ile birlikte birçok Nairi ülkesinin yıkılmasından ve Hitit Savaşçıların Fırat'ın batı yakasına itilmesinden söz edilirken adeta Aşağı Arsanias koyağının gelecekte de bitmeyecek savaşlara sahne olacağının da belirtisi olmuştur. Kral Menua döneminde (810-786/5) Urartu etkisinin arttığına ve ülke sınırlarının da genişlediğini görmekteyiz. Menua'ya ait 110 yazıtın bu döneme tuttuğu ışıqla, batıya yayılmada özellikle Murat vadisini ele geçirmeye yönelik bir politika izlediği görülmektedir. Palu ve Bağın yazıtları bu yöreye bu yayılmacı kral döneminde girildiğini bildirirken, İzolu, Mazgirt, Pertek ve Harput gibi Murat'a yuvalanmış çok sayıda Urartu kalesi bunun açık göstergesi durumundadır⁷.

Aşağı Arsenias vadisi halklarının Asur'a rağmen Urartu egemenliğini içlerine sindirmeleri beklenemezdi. Mianduab yakınındaki Taştepe'de bulunan yazıtta göre, Menua Mana seferinden sonra batıya yönelmiş Malatya yakınında bazı başarılar elde etmiş ve seferini Hatti ülkesine dek uzatarak Asur'un elinde bulunan Alzi yurdunu da ele geçirmiştir. Fakat Anzavurtepe tapınak yazıtlarından anlaşıldığı üzere bu olayın ardından Menua'nın Şatirü başkaldırısına karşı mücadelesini fırsat bilen Alzi halkı Urartu egemenliğinden kurtulma çabasıdır. Menua bu isyanı bastırdıktan sonra zaman kaybetmeden Alzi'ye giderek isyanı bastırır ve Alzi'ye komşu olduğu anlaşılan Şaşnu ülkesini de topraklarına katar. Palu yazıtına göre, Şebeteria, Huzana ve Şupa'yı topraklarına katan Menua, Murat boyunca oluşturmaya çalıştığı kesin egemenliğin en güçlü engeli bildiği Malatya'ya da anlaşma yoluyla gücünü kabul ettirmeyi başarmıştır⁸.

Bu antlaşmanın Palu'da gerçekleştiği Menua yazıtında şöyle anlatılmaktadır; "O Şebeteria'da Milidi kenti kralı Suliehauali'ye haraç ödemeyi önerdi". İki ülke yöneticileri arasındaki önemli anlaşmaların genellikle yönetiminde etkin büyük kentlerde yapıldığı gerçeğinden yola çıkarsak eğer, Menua'nın Milidi kenti kralına vergi ödeme önerisinin Şebeteria'da yapılması, ancak bu kentin batı Urartu'daki başkentlik konumuyla açıklanabilir. Yazıtın "O, Şebeteria'da Haldi tapınağı kurdurdu" söyleminden Menua'nın Palu'da bir tapınak yaptırmış ol-

⁶ Şemsettin Günaltay, Yakın Şark II Anadolu, Ankara, 1987,s.323.; Süleyman Yapıcı, Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı, Elazığ, 2004, s.10.

⁷ Nevzat Çevik, Şebeteria Batı Urartu'da Bir Kent ve Kaya Anıtları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1987, s. 9.

⁸ Nevzat Çevik, A.g.e., s.9. : Afif Erzen, Doğu Anadolu ve Urartular, T.T.K., Ankara, 1992, s.29.

duğunu öğrenmekteyiz. Menua, Krallığının batı yakası topraklarının korunmasında güvendiği, seferlerinde bir karargah olarak kullandığı uç kalesi Şebeteria’da gömütler, kaya tünelleri, yazıt ve tapınak gibi ancak büyük bir Urartu merkezinde beklenebilen mimari yapılanmalarla, batı Urartu’daki egemenliğini vurgulamayı amaçlamışsa, bu da kralın yöredeki gözdesinin Palu olduğu anlamına gelmektedir. Böylesi gözde oluşun ürünleri de, kalede, nitelik ve anıtsallıklarıyla kendi türleri içinde Urartu dünyasının seçkin örneklerini oluşturan görkemli bir yaşamın izlerini taşıyan zengin yapılarıdır. M.Ö. 7. yüzyıl içerisinde İskit akınlarıyla güçsüzleşen Urartu 6.yüzyılın başlarında Medler’e karşı duramamış ve ülkenin bütün topraklarıyla beraber Palu’da Pers egemenliğine boyun eğerek, geçmişin sanatta da yaratıcıları bu dünya devletinin görkemli mirasını cömertçe Klasik ve Ortaçağ baronlarının hizmetine sunmuş Murat’a uzanan eteklerinin büyüleyici konumuyla Türkleşen Anadolu’da çağdaş Palu’ya yurt olmuştur⁹.

III. Palu Kalesi

Sözlükte “kökünden koparmak, kazımak” anlamındaki “kal” kökünden türeyen kalaa “tırmanılması zor, çıkılamayan bir dağdan kopan büyük kaya parçası veya dağ gibi büyük bir bulut” anlamına gelmekte, dağ başlarına inşa edilen sağlam yapı anlamındaki kal’a (kale) kelimesinin de bundan geldiği kaydedilmektedir.¹⁰

Elazığ’ın Palu ilçesinin 1 km. doğusunda yükselen ve halk dilinde “ Karalar Kalesi” olarak isimlendirilen kale, Murat ırmağının Altınova’ya kavuşmadan oluşturduğu döngüde tüm çevreye egemen bir kayalıkta yer almaktadır. Palu ilçesinden dar toprak bir yolla ulaşılan eski Palu’da son yerleşim kalıntıları tepenin tepenin batı ve güney eteklerinde uzanmaktadır. Güneyde iki Osmanlı camii, bir hamam ve bir Ermeni kilisesi, batıda iki camiinin yanı sıra çeşme ve konutlar, güneydoğuda ise Murat Köprüsüyle kent, geç dönemlere kadar uzanan parlak geçmişinin onuruyla kendi kaderine terk edilmiş durumdadır. Bu zengin maddi kalıntılarla sanat tarihçileri için eşi bulunmaz bir çalışma ortamı olan Palu’nun Orta ve Yeniçağ anıtları, acınası durumlarıyla gün geçtikçe geçmişi gelecekte koparmaktadır. Bütün bu kalıntılara bakıldığı zaman Palu’nun yakın bir geçmişe kadar da önemli bir merkez durumunda olduğunu gösterirken, kalede bulunan bölmeli büyük sarnıçlara da bakıldığında burada büyük bir nüfusun varlığına işaret etmektedir¹¹.

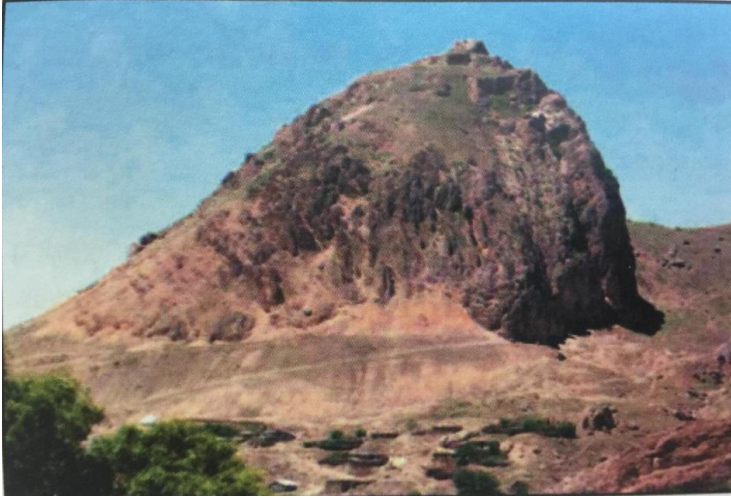
Palu Kalesi, güney ve doğu eteklerinde Murat suyu ile kuşatılmış, kuzey ve batıdan da sarp kayalıklarla korunmuş durumdadır. Bu doğal korunaklı ve tüm

⁹ Nevzat Çevik, a.g.e., s.11.

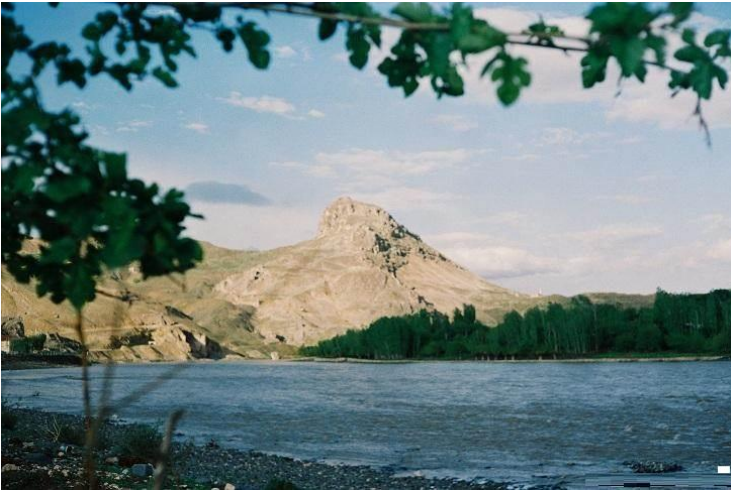
¹⁰ Semavi Eyice, “Kale”, İslam Ansiklopedisi, C.24. , sh.234.

¹¹ Nevzat Çevik, a.g.e., s.12.

çevreye hakim olan konumuyla Urartuların yerleşimde öngördüğü tüm koşullara sahip olmakta, bu yönüyle de başı çekmektedir¹².

Resim 1:Palu Kalesi'nin Doğudan Görünüşü

Urartu Krallarından Menua'ya ait Palu ve Bağın kalelerinde birer kaya kitabesi bulunmaktadır. Palu kitabesinden anlıyoruz ki, Urartular Harput mintikasına “ Supani” adını veriyorlar ve Palu'da “Sebiterias” adını taşıyordu. Bundan başka yine Urartu krallarından Sardur II'ye ait İzolu'da Fırat kenarında yükselen bir kayada çivi yazılı bir kitabe mevcuttur. Rusas II'nin kitabesi de Mazgirt Kalesi'nde görülmektedir¹³.

¹² Nevzat Çevik, a.g.e., s.13.

¹³ Ferhan Memişoğlu, Elazığ Kılavuzu, Elazığ Müzesi Sevenler Derneği, S.1, Elazığ 1977, s. 46; Nureddin Ardıçoğlu, Harput Tarihi, Ankara,1997,s. 10.

Kaledeki Urartu yerleşiminin varlığı ve tarihlenmesi için kesin tanık niteliği taşıyan bu önemli yazıtın çevirisini Nevzat Çevik şöyle aktarmaktadır;

I: O Haldi'nin arabasını kullandı, O (Şebeteria) ülkesini (kentini) aradı, Huzana (kenti) ülkesini zorladı, O, Şupa'yı (ülkeyi) zorladı.

II: Haldi'nin korku salan ışıklı arabasıyla, Haldi'nin korku alan parlaklığıyla, Haldi'nin gücüyle Menua'da İşpuini de gitti.

III: O, Şebeteria (kentini) ülkesine getirdi. Huzana (kentini) ülkesine getirdi. Şupa (kentini) ülkesine getirdi. Hate ülkesi sınırlarında sefer sona erdi.

IV: O, Şebeteria (kenti)ndeki bu taş (kaya nişi) Haldiye adadı. O, Haldi tapınağı kurdurdu. Şebeteria (kentinde) Melitene kenti kralı Suliehauali'ye haraç ödemeyi önerdi.

V: En büyük Haldi'ninim. Menua, ; İşpuini de güçlü kral, büyük kral, Biai ülkeleri kralı, Tuşpa kentinin sahibi (efendisi).

VI: Menua konuşuyor, "kim bu yazıtı kırsa, kim sökerse, kim birinin yanında diğerlerini görürse, Haldi, hava tanrısı ve güneş tanrısı ve diğer tanrılar onu mahvetsin. Güneşin ışıkları da götürsün. Arhi ve İniani ve yaşamına son verecek ve yok olup gidecektir".

Palu Kalesi Menua Yazı

Menua yazıtının içeriğinden, Palu'nun Urartu Çağı'ndaki adının Şebeteria olduğunu, Huzana ve Şupa'nın da Şebeteria gibi bu yıllarda Urartu topraklarına katıldığını, Urartu'nun batıdaki ulaşmak istediği amacı Melitene (Malatya)'nin, Şebeteria'da yapılan bir antlaşmayla haraca zorlandığını ve kente bir tapınak yaptırıldığını görüyoruz ve Palu'daki ilk Urartu yerleşimine bir alt sınır verme olanağı buluyoruz.

Menua yazıtının doğu kısmında, aynı kaya kütesine açılmış, yerden 1.5m yükseklikte ve 1 m genişliğinde “kapı” benzeri bir mimari öge yer almaktadır. Üst ve arka tarafı büyük ölçüde yıkılan bu kapının işlevini belirleyebilmek neredeyse imkânsızdır. Buna karşın kapının simgesel olmaktan çok, bir giriş işlevinin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Yerden 1,5 m yukarıda oluşu da, bunun sürekli işleyen sivil bir yapıyla ilgili olmadığını göstermektedir. Yazıtın önünde oluşturulduğu anlaşılan alan, batıda uçurum, kuzeyde yazıt ve kapı, doğuda kaya şekilleri, güneyde ise bitimi vurgulayan bir köşeyle vurgulanmıştır. Tüm bunlar bir arada alanın törenle ilişkin bir işleve yönelik olarak biçimlendirildiğini düşündürmekte bu düşüncenin doğruluğu Analıkız ve Yeşilalıç gibi yazıtlı ya da yazıtsız anıtsal nişlerle, Küçük Çağdarış, Harput ve Pertekteki kapıların önlerindeki tapım alanlarıyla belgelenmektedir. Menua yazıtının dinsel içeriği olmadığından, önündeki alanında yazıt nişiyle ilişkisini savlamak güçtür; yapılacak bir kazı sonucu ortaya çıkarılacak olanlar alanın ne amaçla kullanıldığı hakkında da kesin bilgiler ortaya koyacaktır.

IV. Palu Kalesi Kaya Tünelleri

Van ovasında bulunan Urartu su kanallarını göz önünde bulundurduğumuz zaman Urartuların su kaynaklarına ulaşabilmek için kayaları ustaca oyabildiklerini rahat bir şekilde söyleyebiliriz. Urartulardan günümüze kadar ulaşan bazı su kanallarının kullanıyor halde olması Urartuların Anadolu coğrafyasında yaşayan insanlığa bıraktığı önemli miras durumundadır. Palu Kalesi’nde bulunan kaya tünellerinin amacı da Murat suyuna ulaşmakla beraber yeraltı suyu sağlamak amacı olduğu da söylenebilir.

Kaleye ilk çıktığımızda bizi karşılayan 16 metre olarak uzayan ve batı-doğu yönünde uzanırken güneydoğuya doğru inerek Murat Nehrine doğru açıldığı tahmin edilen tünelin bugün tam olarak tespit edilmesi oldukça güçtür. Aynı zamanda Urartuların su kaynaklarını kutsal saymaları ve yeraltı sularına ulaşma amaçlarının olması, bu kaya oyuklarından dini içerikli işçiliklerinde görülüyor olması tesadüfi değildir¹⁴.

Kalede bulunan bir diğer tünel ise, kalenin güneyinden başlamaktadır. Zamanla üzeri topraklarla dolan bu tünel doğrudan Murat’a indiği tahmin edilse bile zamanla üzerinin toprakla dolmuş olmasından dolayı bunu tam olarak tespit edebilmek pek mümkün değildir.

Nevzat Çevik hocaya göre, ayrı bir çalışma olarak ele alınması gereken tüm Urartu basamaklı kaya tünellerinin yapısal yönden çok ayrımlı olmalarına rağmen, ucu açık ya da kapalı olmalarına göre iki ana kümeye ayrılarak incelenmeleri incelemeyi kolaylaştırılabilir¹⁵.

Kalede bulunan bir kaya parçasının oyularak kaya ambarı şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Usta bir işçilikle ve özenli bir şekilde oyulan bu kaya

¹⁴ Nevzat Çevik, a.g.e., s.20.

¹⁵ Nevzat Çevik, a.g.e., s.20.

ambarının benzerleri Bağın, İzolu, Pekerç ve Şirinlikale'de gözümüze çarpmakta ve tahılı depolama geleneğinin günümüze kadar ulaşmasında önemli bir role sahiptir.

Kalenin en yüksek noktası olan kuzeydoğu kesiminde, ana kayanın düleştirilmesiyle oluşturulmuş olan bir alan yer almaktadır. Üstü toprakla dolgu olan bu alanın birkaç metre batısında, bu döşemle olması gereken, bir tarafında da düzgün bir köşe oluşturulmuş ve asıl yerinde bulunmayan bir kaya kütlesi mevcuttur. Toprak örtülü eğimli ön kısmın benzerlerinde olduğu gibi basamaklarla döşendiği beklenmelidir. Uçurum kısmında yer alan basamakların ne amaçla oraya yapılmış olduklarını bilmek de oldukça güçtür. Tanrıya ulaşabilmek amacıyla en görkemli kayanın üzerine oluşturulmuş olan sunak benzeri bir döşemdir¹⁶.

Kalenin kuzey kısmında bulunan iki büyük kayanın üzerinde bir takım işaretlerin oyulduğu görülmektedir. İlk kaya parçasının 100 cm çapında iki adet yan yana iki yuvarlak ve yine bunlarla bağlantılı olduğu düşünülen bir kanal bulunmaktadır.

Kaynak: Süleyman Yapıcı, Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı, Elazığ, 2004, s.181

V.Kaya Mezarları

Tarih boyunca birçok millette olduğu gibi Urartularda da ölümden sonra hayatın var olduğuna inanılmasından dolayı mezarlar ve ölü gömme adetleri bu yönde şekillenmiştir diyebiliriz.

Palu kalesinin kuzeybatı kısmında üç mezarın sarp kısmında konumlandığını görmekteyiz. Bunlar tipik birer Urartu kaya mezarı mimarisi örnekleridir. Urartu kaleleri içerisinde çok odalı üç mezar barındıran tek kale durumundadır. Böylesine önemli bir mezar üçlüsünün Palu'da bulunuyor olması, bu mezarların eyalet yöneticilerine ait olduğunun kanıtı durumundadır. Bu kale aynı zamanda Urartu yöneticilerinin konakladığı bir merkez durumundadır.

¹⁶Nevzat Çevik, a.g.e., s.22 ; Süleyman Yapıcı, a.g.e. s.184.

Palu'da bulunan kaya mezarlarına baktığımız zaman Urartu'nun mezar mimarisinin güzel bir örneği durumundadır.

I. ve yanına açılan II. gömüt bir ön ve üç arka odadan oluşmaktadır. Kayalıklardaki konumları, iç düzenlemeleri ve işçilikleri bu iki gömütün ortak bir tasarımla yapıldığını göstermektedir. Nevzat Çevik hoca, buna “ikiz gömüt” oluşturma olgusu olduğunu söylemektedir. Kayalıktaki konumuyla diğer iki gömütten ayrı tasarlandığı açıkça görülen III. gömüte, girişin yanında oluşturulan “tapım nişi” ile özgün bir içerik kazandırılmıştır ve bu düzenlemesiyle Urartu Kaya gömütleri içerisinde eşsiz bir yere sahiptir¹⁷.

Sonuç

Tarih boyunca var olan birçok devlet gibi Urartularda hem yaşam kalitesi açısından hem de düşmanlarla olan mücadelelerde avantaj sağlamak amacıyla yüksek yerlere yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Aynı zamanda bu yerleşim yerinin su kaynaklarına yakın olması da büyük önem oluştuyordu. Azılı düşmanları olan Asur tehlikesine karşı alınabilecek ilk önemlerden biri kesinlikle yüksek alanlarda yerleşim yeri kurmaktır. Aynı zamanda demiri iyi kullanan Urartular kaya oymacılığı, var olan arazileri tarıma elverişli hale getirmeyi de başararak gücüne güç katmıştır. Urartu Devleti, Doğu Anadolu yüksek yaylasında M.Ö.9-6.yüzyıllar arasında güçlü bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra kısa sürede Asurlulara karşı bir güç durumuna gelmişlerdir. Doğu Anadolu'nun sahip olduğu zorlu yaşam koşulları ve Asur Devleti ile sürekli olarak mücadele etme gereği Urartuların kendilerine has bir idari ve iktisadi sistem kurmalarını zorunlu kılmıştır. Devlet otoritesi ve karakteri gereği ekonomi merkezi yönetimin kontrolü altında organize edilmiştir. Savunulması kolay olan kaleler çevresinde işlenebilecek araziler sulama sistemleri ve nüfus aktarımları sonucunda ekonomi ayakta tutulmuştur. Özellikle yeni fethedilen yerlerde toprağı işlemeye yönelik yeterli insan gücünün olmadığı yerlerde toplu nüfus aktarımları ciddi bir ekonomik istihdam sağlamıştır.

Elazığ ilinin Palu ilçesinde bulunan bu Urartu yapıtı incelendiği zaman bu saydığımız özelliklerin tamamını gözler önüne serdiğini görmekteyiz. Ayrıca Palu Kalesi, Palu'nun tarihi devirler içerisinde üstlenmiş olduğu güçlü misyonun bir nevi ispatı durumundadır. Urartu yöneticilerinin konaklamak için kullanılmış olmaları Palu'nun bir kavşak konumunda olması Palu Kalesi'nin de Urartu'da ayrı bir öneme sahip olduğunu bize öğretmektedir. Günümüzde yapılacak olan detaylı ve titiz bir kazı çalışması sonucunda kale hakkında önemli bilgiler ve değerli eserle rastlanılacak olması muhtemeldir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Palu Kalesi'nde Menua yazıtının bozulmadan günümüze kadar korunarak gelmesi büyük bir şans olarak görülebilir.

¹⁷ Nevzat Çevik, a.g.e., s.44.

KAYNAKÇA

- AKURGAL, Ekrem, “Urartu Medeniyeti”, *Anatolia IV*, Ankara, 1959
- ALPMAN, Adil, “Hurriiler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* (1981-1982), C.XIV, S.25, Ankara, 1982
- ARDIÇOĞLU, Nureddin Harput Tarihi, Ankara, 1997
- BELLİ, Oktay, “Urartular”, *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1982, C.1
- ÇEVİK, Nevzat, *Şebeteria Batı Urartu’da Bir Kent ve Kaya Anıtları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1987
- ERZEN, Afif, *Doğu Anadolu ve Urartular*, T.T.K., Ankara, 1992
- EYİCE, Semavi, “Kale”, *İslam Ansiklopedisi*, C.24. İstanbul, 2001, s.234-242.
- GÜNALTAY, Şemsettin, *Yakın Şark II Anadolu*, Ankara, 1987.
- Kitabı-ı Mukaddes (Tevrat-ı Şerif Yahut Eski Ahit Kitabı)*, Yalçın Ofset, İstanbul, 1993.
- KÖROĞLU, Kemalettin, *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi*, İstanbul, 1996
- LIOLYD, Seton, *Türkiye’nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları* (Çev: Ender Varinlioğlu), Ankara, 2000,
- MEMİŞOĞLU, Ferhan, *Elazığ Kılavuzu*, Elazığ Müzesi Sevenler Derneği, S.1., Elazığ 1977
- UMAR, Bilge, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, İzmir, 1982
- YAPICI, Süleyman, *Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı*, Elazığ, 2004